

cych z krajów obcych, które zostały dotknięte wojną. Działania takie prowadzone są od 2011 r. Materiały z Libanu, Kirgistanu i Syrii przechowywane są w formie zdigitalizowanej, dla bezpieczeństwa nie są one dostępne w sieci i nie są udostępniane. W tym samym numerze Pertti Hakala kontynuuje wątek z numeru pierwszego czasopisma opublikowanego w 2016 r., opisując nową serię wystawy „Pro Finlandia”, tym razem poświęconą obrazowi Finlandii w krajach skandynawskich w okresie przed odzyskaniem niepodległości.

W numerze trzecim z roku 2017 Pertti Hakala relacjonuje decyzję fińskiego rządu z połowy 2017 r., która wprowadzała zasadę, że wszystkie materiały archiwalne przekazywane do *Riksarkivet* mają być w postaci elektronicznej. Podstawowym motywem były kwestie ekonomiczne. Przeprowadzona zostanie wielka akcja digitalizacji przechowywanych w urzędach akt, które zostaną później wybrakowane. W numerze znajduje się też nordycka statystyka archiwalna za rok 2016.

Z kolei w numerze czwartym również z roku 2017 zwraca uwagę artykuł Jussi Nuorteva, w którym dokonuje on podsumowania stanu zachowania najstarszych dokumentów fińskich, zwracając przy tym uwagę, że często cenne materiały nie zostały jeszcze zdigitalizowane, choćby te fińskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

Wojciech Krawczuk

(Kraków, Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego,
Archiwum Narodowe w Krakowie)

„OTIECZESTWIENNYJE ARCHIWY”. NAUCZNO–PRAKTYCZESKIJ ŻURNAL, Moskwa 2015, nr 1–6

Wydawany od 1923 r. dwumiesięcznik „Otieczestwiennyje Archiwy” jest czasopismem punktowanym. W każdym numerze, liczącym 144 strony, zamieszczono po kilkanaście tekstów — artykułów, wywiadów, tekstów źródłowych, recenzji, a także krótszych informacji według ustalonego schematu, nieliczne są zilustrowane. Wiodącym tematem historycznym czasopisma była wielka wojna ojczyźniana. *Novum* w recenzowanym roczniku są szerokie komentarze naukowe do niektórych zamieszczonych tekstów źródłowych. Artykuły publikowane są nieodpłatnie. Na końcu zeszytu zamieszczone są informacje o autorach oraz jednozdaniowe streszczenia w językach rosyjskim i angielskim, w numerze szóstym zamieszczono bibliografię zawartości rocznika 2015.

Sprawy ogólne

Doroczne posiedzenie Kolegium Rosarchiwa odbyło się 4 marca 2015 r., w rozszerzonym składzie, z udziałem przewodniczących rad naukowo-metodycznych instytucji archiwalnych okręgów federalnych, przedstawiciele ministerstw i urzędów, organizacji naukowych, przedsiębiorstw i in. (250 osób). Tradycyjnie opublikowano sprawozdanie za rok 2014 r. przewodniczącego *Rosarchiwa* A.N. Artizowa. W minionym roku funkcjonowało 2,5 tys. archiwalnych instytucji państwowych i municypalnych zatrudniających ponad 1,6 tys. osób. Najistotniejsze dokonania, jeśli chodzi o sprawy organizacyjne, wiązały się z włączeniem instytucji archiwalnych Krymu — objęcie ich jednolitym systemem prawnym, co wymagało pilnego przeszkolenia tamtejszych kadr. Ponadto kontynuowano prace nad reorganizacją sieci archiwów, nie zawsze jednak podejmując trafne decyzje. Włączenie archiwów Krymu spowodowało powiększenie zasobów archiwalnych Federacji (oficjalnie nastąpiło to 12 lutego 2015) o 1,5 mln j.a. i Sewastopola o prawie 250 tys. j.a. Federalny zasób archiwalny przekroczył już 500 mln j.a. Innymi ważnymi nabytkami były: dokumentacja związana z olimpijskimi inwestycjami budowlanymi w Soczi oraz likwidacją przedsiębiorstwa budującego elektrownię atomową we Władywostoku, dokumenty wybitnych twórców, m.in. Iwana Turgieniewa, George Sand, w darze otrzymano archiwalia Jusupowych.

Postępowało skanowanie zasobu, zakończono prace nad digitalizacją ksiąg gruntowych i spisów rewizyjnych (ponad 2,1 mln kart), trwają prace nad archiwiami Państwowego Komitetu Obrony oraz kartoteki Biura Rejestracji Strat Armii w pierwszej wojnie światowej (10 mln kart dwustronnych). Nowości portalu Archiwa Rosji związane są z rocznicą wybuchu pierwszej wojny światowej (m.in. skany dotyczące generalicji) oraz Archiwum Kominternu (1,6 mln skanów). Do bazy danych włączono 2,8 mln tytułów jednostek ze spisów akt archiwów federalnych, Archiwum Federacji Rosyjskiej zakończyło już cyfryzację spisów. Na stronie internetowej zamieszczono informację o 9,5 tys. odtajniowanych akt.

Odnotowano duży postęp w tworzeniu kopii zabezpieczających najcenniejszych dokumentów (1,8 mln kadrów), dla pięciu archiwów federalnych prace te są już zakończone.

Prowadzono prace legislacyjne zmierzające do skrócenia okresów przechowywania akt osobowo-płacowych w ustawie O archiwistyce w Rosji (już po pierwszym czytaniu w Dumie), a także w wykazie akt dla dokumentacji kredytowej (w uzgodnieniach ministerialnych). Dokonano przeglądu przepisów normatywnych lub ich projektów w ponad 30 archiwach instytucji federalnych, współpracowano w przygotowaniu nowych oraz nad zmianami w postanowieniu rządu Federacji Rosyjskiej dotyczącym dokumentacji w organach władzy wykonawczej. W związku z reorganizacją Rosyjskiej Akademii Nauk *Rosarchiw*

podjął współpracę na rzecz utrzymania jej archiwów i przygotowania nowych przepisów.

Kontynuowane były prace nad Centralnym Katalogiem Zespołów, obecnie figuruje w nim blisko 700 tys. zespołów akt archiwów państwowych i municypalnych. W minionym roku skorzystało z dokumentacji 4,5 mln osób. W celu ułatwienia dostępu do akt i pozyskiwania informacji o nich realizowano prace nad organizacją Centrum Informacyjnego Archiwów Federalnych, wdrażano w archiwach nowe zasady korzystania z dokumentacji, pracowano nad sposobem zamieszczania skanów w Internecie oraz informatyzacją archiwów. Zorganizowano 12 bardzo dużych wystaw, a trzytomowa encyklopedia *Rosja w pierwszej wojnie światowej* znalazła się wśród laureatów konkursu „Książka Roku”. Wzrosły płace archiwistów, w tym w Moskwie o 12 proc., w niektórych ośrodkach, np. w Samarze czy Władywostoku, przekroczyły średnią regionalną. Wbrew sytuacji politycznej kontynuowana była współpraca z archiwistami ukraińskimi. Ukazały się dwa wydawnictwa źródłowe *Hetman P.P. Skoropacki. Ukraina na przełomie. 1918* oraz pierwsza część *Korespondencji hetmanów Le-wobrzeżnej Ukrainy z Moskwą i Petersburgiem 1654–1764* zawierająca m.in. listy Bohdana Chmielnickiego.

Prowadzono prace remontowe w zabytkowych budynkach archiwów w Moskwie i Petersburgu.

Zadaniami na 2015 r. są: prace nad polepszeniem bazy materialnej archiwów, dalsza paszportyzacja archiwów depozytowych, unormowanie spraw archiwów Rosyjskiej Akademii Nauk, kontynuacja pomocy dla archiwów Krymu i Sewastopola, praca nad zwiększeniem dostępności akt i środków informacyjnych w Internecie, realizacja przedsięwzięć związanych z 70-leciem zakończenia wojny, recenzowanie projektów edukacyjnych Ministerstwa Edukacji i Nauki dotyczących historii narodowej oraz piecza nad efektywnym gospodarowaniem środkami budżetowymi.

Inne wystąpienia i dyskusja dotyczyły przede wszystkim problemów informatyzacji, w tym prac nad uzupełnieniami projektu prawa o organizacji gromadzenia, ewidencji i udostępniania dokumentów i uzupełniających wskazówek metodycznych oraz nad elektronicznym systemem informacyjnym (cyfryzacja spisów). Ponadto omówiono przebieg prac remontowych w dwóch archiwach oraz działalność archiwów w nadwożańskim okręgu archiwalnym, utrudnioną z powodu braku specjalistów. Przedstawiona została współpraca historyków i archiwistów, poruszono kwestie postępowania z dokumentacją zawierającą tajemnicę państwową (nr 1, s. 3–13).

Doroczne posiedzenie sprawozdawcze Rady Społecznej przy *Rosarchiwie*, na którym zapoznano się m.in. z wdrażaniem nowych zasad udostępniania akt w archiwach państwowych i municypalnych, odbyło się 12 lutego (nr 2, s. 118). Kolejne posiedzenie, wspólne z Zarządem Centralnej Rady Towarzystwa Historyków-Archiwistów, poświęcone było głównie omówieniu planowanych i już

zrealizowanych wydarzeń związanych z uczczeniem 70-lecia zwycięstwa oraz realizacji zadań programu „otwarte społeczeństwo” na stronach internetowych (nr 3, s. 125–126).

Posiedzenie Rady Archiwalnej przy *Rosarchiwie*, z udziałem gości zagranicznych, odbyło się 22 września w Jarosławiu. A.N. Artizow, przewodniczący *Rosarchiwa*, wygłosił wykład inauguracyjny pt. „Ustanowienie prawodawstwa Rosyjskiej Federacji w sferze archiwistyki”, którego skrót został opublikowany. Dotyczył przepisów wykonawczych do ustawy O archiwistyce w Rosyjskiej Federacji z 22 października 2014 r. W trakcie pracy nad ustawą stwierdzono, że nie wymaga ona generalnych zmian. Artizow omówił przepisy wymagające ujednolicenia zapisów, np. dotyczące sfery własności, okresów przechowywania dokumentacji, typowania jednostek wytwarzających materiały archiwalne. Sporo miejsca poświęcił problemowi skrócenia czasu przechowywania akt osobowych i płacowych z 75 lat do 20 lat dla akt wytworzonych od 2003 r. Ponadto przygotowane zostały przepisy dotyczące kryteriów brakowania tej dokumentacji od 1940 r. Posunięcia te pozwolą na zmniejszenie ilości tej dokumentacji w archiwach (w 2014 r. przyjęto do archiwów ok. 5 mln jednostek). Artizow omówił też kilka innych przepisów oraz ich projekty (np. metodyczne — wykaz akt dla banków, głównie kredytowych; ujednolicenie sposobu prowadzenia rejestru dokumentów unikalnych; zasady ochrony przeciwpożarowej i inne), w tym najważniejsze – Rozporządzenie Ministra Kultury z 15 marca 2015 r. (patrz niżej). W dyskusji poruszano kwestie zgodności, lub nie, przepisów ogólnych z regionalnymi oraz praktyki, m.in. w sprawach własności dokumentacji. Proponowano też przyjęcie 50-letniego okresu przechowywania akt osobowo-płacowych (przyjęto w postanowieniu), sygnalizowano nieprzestrzeganie przez niektóre instytucje wykazów akt i potrzebę uaktualnienia niektórych przepisów. Rada podjęła decyzje w kwestii poprawy prawa archiwalnego, zwrócenia uwagi na problemy finansowania, określiła także kierunki inicjatyw Rady (nr 6, s. 3–15).

W Ministerstwie Sprawiedliwości zostały zarejestrowane 7 września 2015 r. Przepisy [Zasady] organizacji ochrony, gromadzenia, ewidencji i wykorzystania dokumentów Archiwalnego Zasobu Rosyjskiej Federacji i innych dokumentów archiwalnych w organach państwowej władzy, organach samorządowych i innych organizacjach, zatwierdzone rozporządzeniem Ministra Kultury Rosji z 31 marca 2015 r. W związku z tym opublikowano artykuł Michaiła W. Łarina (dyrektor Wszechrosyjskiego Naukowo-Badawczego Instytutu Zarządzania Dokumentacją i Archiwistyki, WNIIDAD) i Olega W. Naumowa (*Rosarchiw*). Autorzy przypomnieli podstawowe regulacje prawne wydane w tym zakresie od 1918 r., przedstawili również przebieg prowadzonych od 2010 r. prac nad nowymi regulacjami (zamieszczanie projektów w Internecie, rozpatrywanie uwag) oraz nowe rozwiązania, zwłaszcza związane z dokumentem elektronicznym. Przepisy złożone są z siedmiu rozdziałów (1. Założenia ogólne, 2–5. Organizacja ochrony, gromadzenia, korzystania z dokumentacji w instytucjach, 6. Prze-

kazywanie akt do państwowych (municipalnych) archiwów, 7. Przekazywanie akt w przypadku reorganizacji lub likwidacji instytucji). Podana została definicja jednostki archiwalnej i sposób postępowania z nią (systematyzacja, ewidencja, ukształtowanie pozwalające na jej zewidencjonowanie, odszukiwanie i korzystanie z archiwaliów). Największa dyskusja toczyła się wokół dokumentów elektronicznych, sfery najmniej znanej archiwistom, którą jednak z uwagi na wdrożenie od 2016 r. tego rodzaju dokumentacji w pracy organów władz i administracji będą musieli poznać. Konieczne jest też przepracowanie terminologii związanej z tego typu dokumentacją, a także z digitalizacją (nr 5, s. 3–8).

W 1970 r. powołane zostały rady naukowo-metodyczne instytucji archiwalnych w dziewięciu strefach geograficznych ZSRR. W numerze trzecim przedstawiono historię działalności rad w dwóch okręgach — północno-kaukaskim i uralskim. Ich zadaniem jest opiniowanie kierunków działania, wypowiedzanie się na temat wszystkich aspektów pracy instytucji archiwalnych i organizacja współpracy na danym terenie (nr 3, s. 9–18).

Wspólne posiedzenie rad naukowo-metodycznych trzech okręgów archiwalnych (południowego, północno-kaukaskiego, krymskiego) oraz przedstawicieli władz, z udziałem przewodniczącego *Rosarchiwa* A.N. Artizowa (ok. 300 osób), odbyło się 26–28 maja. Omawiano problemy udostępniania akt, w tym ich szerszego wykorzystania w edukacji młodzieży i realizacji zadań w tym zakresie przez archiwa i rady w ciągu dwóch lat, poruszano też kwestie finansowe tej działalności (nr 4, s. 116–117).

W Sarańsku, stolicy Republiki Mordowii, spotkali się na dwudniowym posiedzeniu członkowie Naukowo-Metodycznej Rady Nadwołżańskiego Federalnego Okręgu oraz przedstawiciele władz. Omawiano: sprawy masowego wzrostu liczby kwerend, odtajniania akt, stan prawny funkcjonowania działalności organów doradczych, w tym rady, problemy kontroli archiwów, edukacji i udostępniania akt oraz roli w tym zakresie edytorstwa źródeł, a także potrzebę opracowania nowych zasad (nr 6, s. 109–110).

Od 1950 r. funkcjonuje Komitet ds. Archiwalnych przy Rządzie Republiki Udmurcji, w skład którego wchodzi i wchodzi czołowi historycy. Ich głównym zadaniem jest przygotowywanie publikacji, piecza nad pracami naukowymi, edycjami źródeł oraz wydawnictwami informacyjnymi archiwów i ich ocena, organizacja współpracy instytucji archiwalnych, w tym międzynarodowej, udział w ekspertyzie akt i wyodrębnieniu dokumentów unikatowych itp. Od 2011 r. ekspertyzy przekazano Międzyinstytucjonalnej Ekspertkiej Komisji Metodycznej (nr 3, 18–26).

Jedyny list do redakcji opublikowany w roczniku dotyczy ważnego zagadnienia — sprzeczności między przepisami poszczególnych archiwów stwarzającymi problemy w udostępnianiu akt a prawem ogólnym oraz trudności z uznaniem jego nadrzędności. Grigorij R. Ramaszswili z Moskwy, badacz architektury i nekropolii, opisał swoje zabiegi o udostępnienie archiwaliów związanych z jed-

nym z cmentarzy moskiewskich z XVIII–XX w. przechowywanych w Centralnym Państwowym Archiwum Miasta Moskwy. Odmowne decyzje uzasadniano: koniecznością otrzymania zgody właściciela gruntu, ochroną antyterrorystyczną, tajemnością akt (akta uznane są automatycznie za jawne po 30 lub najdalej 35 latach od wytworzenia) itp. Sprawa trafiła do *Rosarchiwa* i Ministerstwa Sprawiedliwości (nr 6, s. 131–134).

Metodyka, informacja archiwalna

Elena A. Romanowa, kandydat nauk z WNIIDAD, opracowała analizę udostępnionych w Internecie środków ewidencyjno-informacyjnych rosyjskich archiwów. Od 2001 r. archiwa tworzą własne strony internetowe, obecnie mają je wszystkie archiwa federalne, większość organów zarządzających sprawami archiwalnymi i archiwów państwowych oraz niektóre municypalne. Zgodnie z zaleceniami *Rosarchiwa* zamieszczają na nich informacje o zasobie, począwszy od ogólnej charakterystyki przez teksty przewodników, informatorów, katalogów, opisy zespołów czy tematyczne, po informacje o nabytkach i aktach odtajnionych, systemie informacji i posiadanych bazach danych. Z uwagi na swobodę techniczną w zakresie treści oraz sposobu ich przygotowania i zamieszczania na stronie potrzebne są obecnie prace nad ich optymalizacją i unifikacją. Autorka analizuje te kwestie, oceniając organizację i formy prezentacji informatorów archiwów państwowych zamieszczonych na najbardziej profesjonalnych stronach sześciu jednostek Federacji Rosyjskiej — republik Tatarstanu, Republiki Udmurckiej, Kraju Permskiego, obwodów pskowskiego, saratowskiego i swierdłowskiego. Wnioski dotyczą przede wszystkim konieczności opracowania jednolitych normatywów metodycznych tworzenia stron i zamieszczania na nich treści, ujednoczenia formatów opisu dokumentów archiwalnych, standaryzacji informacji w poszczególnych typach informatorów. Najbardziej optymalnym elektronicznym systemem opisu będzie ten, który pozwoli na hierarchiczny opis na pięciu poziomach: zespołu, spisu ogólnego, jednostki, dokumentu i jego treści (nr 2, s. 24–30).

Maria P. Żukowa z WNIIDAD przedstawiła rozważania na temat wartościowania dokumentacji. Odnotowała dwojake podejście do obowiązujących przepisów — albo ściśle ich przestrzeganie, albo pomijanie w praktyce. Jest to m.in. wynik braku ich unifikacji na poziomie federalnym i regionalnym. Podkreśliła trudności w przeprowadzaniu ekspertyzy, spowodowane zbyt dużą ilością akt wytypowanych do oceny, ich niewłaściwym przygotowaniem, ich różnym składem w instytucjach, brakiem obowiązkowych typów dokumentów, a także ograniczonym dostępem do akt jednostek niepaństwowych i obecnością dokumentów na różnych nośnikach. Autorka przypomniała zapisy obowiązujących przepisów ogólnych, w tym wykaz akt typowych z 2010 r. oraz rekomendacje metodyczne. W tych ostatnich zrezygnowano jednak z zaleceń odnoszących się

do wyboru jednostek wytwarzających archiwalia, natomiast w wykazie akt typowych są pewne uchybienia. Zmiana podejścia do wartościowania polega, w odróżnieniu od okresu radzieckiego, na ocenie całości akt, a nie wyodrębnionej grupy (rodzaju) będącej obiektem zainteresowania archiwów specjalistycznych. Zmiana ta jest korzystna z punktu widzenia zachowania całości archiwaliów danej jednostki, lecz archiwa nie są na to przygotowane finansowo i technicznie. Ważne znaczenie ma precyzja spisów akt — dokładne pozwalają na wyeliminowanie dokumentacji wtórnej. W centrum uwagi znajduje się sprawa ekspertyzy akt osobowo-płacowych i ewentualne skrócenie czasu ich przechowywania do 50 lat. Pewnym postępem jest wydzielanie akt osobowych do ekspertyzy już w chwili ich zamykania. Refleksji wymaga jakość i ilość zasobu archiwalnego Federacji, włączanie dokumentacji elektronicznej (przepis z 2011 r.), baz danych, a przyspieszenia prace nad wykazami akt. Nie powiodła się budowa bazy danych podjęta przez WNIIDAD i spółkę „Laboratorium 3 IT” — „Wykaz i czas przechowywania dokumentów wytworzonych przez instytucje”, traktowanej jako centrum i pomoc w przygotowywaniu wykazów akt (nr 6, s. 23–27).

Tekst Tatiany M. Wasilkiw prezentuje prace nad wartościowaniem dokumentacji osobowej w Państwowym Archiwum Dokumentacji Socjalno-Prawnej Republiki Udmurckiej. Przepisy dotyczące tej kwestii powstały już w latach 60. XX w. Prace WNIIDAD i rekomendacje tego instytutu z 23 grudnia 2014 r. nie uwzględniają, zdaniem autorki, doświadczeń archiwistów. Proces wydzielania na brakowanie tego typu akt zaczęto w tym archiwum w 2009 r., przygotowując harmonogram prac nadzorowanych przez Międzyresortową Ekspertką-Kontrolną Komisję Metodyczną. Wytypowano zespoły, których okres przechowywania, tj. 75 lat, już upłynął, oraz przedsiębiorstw o tym samym charakterze. Były to akta 59 kołchozów z lat 1930–1936. Przejrzano szczegółowo każdą jednostkę, oceniając kompletność akt i ich stan zachowania, obecność danych genealogicznych i biograficznych oraz powtarzalność danych w różnych materiałach, typując akta do zachowania, a także zespół zawierający najbardziej pełną, reprezentatywną dokumentację, który w całości zakwalifikowano do kategorii „A”. Druga tura brakowania akt objęła 27 zespołów wytworzonych do 1938 r. i ponad 1 tys. jednostek, ale większość z nich to akta osobowe zawierające tylko skierowanie lub dopuszczenie do pracy, jednak dokonuje się przeglądu wszystkich akt (nr 4, s. 19–23).

Przedstawiono zasady i obszary współpracy Narodowego Archiwum Republiki Sacha (Jakucja) z podmiotami organizacyjnymi (180 jednostek, głównie państwowych, 35 organizacji, 22 akcjonariaty) wytwarzającymi dokumentację archiwalną. Współdziałanie dotyczyło ustalania wykazów akt, umów dotyczących przejmowania akt podmiotów niepaństwowych i o charakterze ogólnym, brakowania dokumentacji (nr 6, s. 28–31).

Natalia G. Surowcewa z WNIIDAD opublikowała artykuł pt. *Obiekt i przedmiot aktoznawstwa: historiografia definiowania (1960–po 2000 lata)*. W począt-

kach lat 60. uznawano aktoznawstwo za gałąź nauczania, element archiwistyki, ale nie nauki (K.W. Mitjajew). Później zaczęto uważać za dyscyplinę naukową, ale dopiero w połowie lat 80. prace A.N. Sokowej przyniosły głębsze rozważania na ten temat. Wg niej obiektem aktoznawstwa są „systemy [zbiory] i oddzielne akta dokumentujące obiektywną rzeczywistość”, a przedmiot to badania systemów dokumentowania w aspekcie historycznym. Z rozważaniami tymi łączono kwestie społecznego znaczenia dokumentu i uwzględniano w definicji przedmiotu. Rozwój informacji naukowej i informatyzacja zmieniły podejście do terminologii. Formułowano szersze definicje dokumentu, np. jako społecznego fenomenu, a przedmiot aktoznawstwa ma charakter badań interdyscyplinarnych. Autorka referuje poglądy współczesnych naukowców, w tym W.P. Kozłowa, zwolennika społecznej teorii dokumentu, ale nie obejmującego programem badawczym bibliotek. Określił on trzy poziomy przedmioty aktoznawstwa: żywotność dokumentu, jego miejsce wśród innych, funkcjonowanie w czasie. Autorka szerzej opisuje i komentuje prace I.D. Kowalczenki, wskazując m.in. na niezbyt precyzyjne określenie nie samego przedmiotu czy obiektu, ale możliwości badawczych, oraz na skupienie się na treściach informacyjnych dokumentu. Podsumowując, wskazuje, że badanie dokumentu w ramach kilku dyscyplin naukowych wymaga opracowania dla każdej z nich zakresu przedmiotowego (nr 5, s. 9–17).

Archiwa pisarzy wraz ze zmianą sposobu pracy i komunikowania się wymagają nowego podejścia, jeśli chodzi o zakres i formę ich zachowania oraz przekazywanie do archiwów. Zapisane w komputerze wersje tekstów, w tym nieopublikowanych, zachowana w poczcie elektronicznej korespondencja wysyłana i otrzymywana, zarejestrowana aktywność na portalach oraz wejścia na stronę danego autora na ogół poszerzają zawartość takiego archiwum. Problemem jest zagrożenie komputerów przez hakerów oraz nośniki, przechodzące szybkie zmiany technologiczne i nietrwałe (nr 6, s. 31–33). Z tą tematyką wiązał się dwudniowy „okrągły stół” zorganizowany przez Rosyjskie Państwowe Archiwum Literatury pt. „Apologia rękopisu. Spuścizna twórcza pisarzy w XX i XXI wieku”. Sygnalizowano w nim m.in. potrzebę aktywności archiwów na polu uświadamiania twórcom celowości zachowania nie tylko swoich prac, ale i archiwów (nr 6, s. 113).

Archeografia

Tej tematyce poświęcono część tekstów zamieszczonych w numerze pierwszym czasopisma. Rozważania na temat edycji źródeł z XVI–XVIII w., oparte na czterech wydawnictwach archiwalnych z terenów nadwołżańskiego federalnego okręgu archiwalnego, przedstawił Borys M. Pudałow, przewodniczący Komitetu ds. Archiwalnych Obwodu Niżgorodzkiego. Odnosił się on do kwestii podstaw teoretycznych edycji źródłowych, tj. nadal aktualnych przepisów z 1990 r. i ustaleń metodycznych. Poruszył kwestie kryteriów doboru materiałów (najle-

piej na podstawie konkretnego zespołu), stopnia wierności w stosunku do oryginału (skany dla lingwistów, im starszy tekst, tym wierniejsza edycja, problemy ortografii), stosowania właściwych nazw (tytułów) dokumentów urzędowych, w czym pomocny jest np. słownik nomenklatury z 1974 r. i szósty tom słownika *Państwowość Rosji*. Kolejne problemy to datowanie dokumentu, pisownia nazwisk i miejscowości oraz sprawy merytoryczne i techniczne w zakresie aparatu naukowego, opisu lub nie, ideogramów i znaków wodnych (nr 1, s. 10–22).

Scharakteryzowano edytorstwo źródeł Rosyjskiego Państwowego Archiwum Wojskowego w okresie postsowieckim, które w zasadzie skupia się na materiałach tajnych wytworzonych do lat 90. XX w. Zanalizowano kilkanaście wybranych pozycji i serii wydawniczych zrealizowanych przez to archiwum, również we współpracy z innymi ośrodkami, w tym zagranicznymi (Włochy, Węgry, Polska, Białoruś, Czechy). Z serii wydawniczych wymieniono edycję materiałów poświęconych wsi (powstania w guberni tambowskiej, nad Donem i na Powołżu, ruch Nestora Machno na Ukrainie, *Wieś radziecka w oczach WCZK–OGITY–NKWD*) oraz dotyczących wojny domowej (sylwetka rewolucjonisty F.K. Mironowa, bohaterowie wojny, bunt w Kronsztadzie, czesko-słowacki korpus). Ukazało się też wiele edycji akt związanych z różnymi organami i strukturami wojskowymi (np. protokoły Rady Wojennej z lat 1918–1923), jak i na temat samej Armii Czerwonej, przemysłu wojennego, a także jeńców wojennych — rosyjskich w Polsce i ZSRR w latach 1939–1958. Przygotowanie każdej pozycji narażało na różne problemy. Na przykład w trakcie przygotowywania we współpracy ze stroną polską edycji źródłowej dotyczącej czerwonoarmistów w polskiej niewoli w latach 1919–1921 wynikł spór o liczbę zmarłych jeńców (nr 1, s. 22–34).

Omówienie publikacji źródłowej Rosyjskiego Państwowego Archiwum Literatury i Sztuki pt. *Pomiędzy młotem a kowadłem. Związek Pisarzy Radzieckich ZSRR. Dokumenty i komentarze*, t. 1, 1925–1941 (Moskwa 2011) zwraca uwagę na nowe zasady zastosowane w przygotowaniu tego wydawnictwa. Liczy ono ponad 1 tys. stron starannie wyselekcjonowanych materiałów (stenogramy z posiedzeń związku, dzienniki dyżurów członków prezydium, zapiski sekretarza związku, fragmenty dzienników A.W. Gładkowa i O.F. Bergholtz). Dobór materiałów miał m.in. na celu ukazanie procesu zarządzania związkiem na podstawie powiązanych ze sobą informacji z różnych źródeł, a przy wyborze nie tylko egzemplarza stenogramu kierowano się zasadą podawania tekstu najpełniejszego, z uwagami i skreśleniami, a nie ostatecznego (nr 1, s. 35–39)¹.

Zbiorowa recenzja regionalnych wydawnictw źródłowych z nadwożańskiego okręgu archiwalnego, związanych z jubileuszem 200-lecia wojny ojczyźnianej (1812) oraz sprawami kultury i oświaty, jest w zasadzie negatywna. Jedynym pozytywnym jest fakt, że materiały źródłowe w ogóle zostały udostępnione, przy

¹ Pozytywna recenzja W. Kozłowa, „Archeion” 2014, t. 115, s. 688.

czym nie ma często np. wzmianek o ich unikatowości, a przy ich edycji nie stosowano się do wskazówek wydawniczych z 1990 r. Z jednym wyjątkiem, w kilkunastu publikacjach zbyt skromny lub wadliwy jest aparat naukowo-badawczy (m.in. wstępy są słabo związane z zawartością zbioru, zbędne przedślowia np. ministra kultury, niewystarczająca charakterystyka źródła, brak lub zbyt ogólnikowość informacji na temat opuszczonych w treści fragmentów tekstu, brak indeksów osób i miejscowości oraz wykazu dokumentów), (nr 1, s. 40–45).

Kolejny tekst to rozważania W. Kozłowa na temat publikowania fotografii zarówno jako samoistnych edycji, jak i materiału ilustracyjnego. W grupie pierwszej autor analizuje cztery wydawnictwa, w tym pozytywnie ocenia tylko trzypięciową publikację *Czelabiński obwód w fotografiach*, w której zamieszczono ponad 1 tys. zdjęć. W pozostałych zauważa takie błędy, jak: zakreślanie szerokiego tematu publikacji, a zarazem ograniczenie się do zasobu jednego archiwum, nieadekwatność tytułu wydawnictwa do zawartości i tytułów rozdziałów, w sumie niewłaściwy dobór materiału. Z innych uchybień wskazuje przede wszystkim na błędy w opisach przedstawień — edycji (np. niewłaściwe rozpoznanie jednostek wojskowych możliwe na podstawie analizy momentu salutowania), ogólnikowość, niedostatki pracy nad uściśleniem datacji, braki komentarzy, spisów i wiele uchybień technicznych. Natomiast analizując trzy wydawnictwa ilustrowane fotografiami, na ogół uznaje, że zostały przygotowane prawidłowo, choć też nie bezbłędnie, np. brak autorów fotografii (nr 1, s. 46–55).

Ostatni z tekstów poświęcony jest dorobkowi metodycznemu, badawczemu i wydawniczemu Sigurda O. Szmida (1922–2013), historyka, archiwisty i krajoznawcy, wieloletniego przewodniczącego Komisji Archeograficznej, redaktora „Rocznika Archeograficznego”. Popularyzował on szeroko pojmowaną archeografię, jako dziedzinę poświęconą gromadzeniu źródeł (archeografia terenowa), w tym tzw. dokumentów życia społecznego, ich ewidencjonowanie i opis (archeografia kameralna) oraz publikowanie (archeografia wydawnicza), a także jako naukę interdyscyplinarną. Jego szczególnym wkładem jest kontynuacja prac nad badaniem średniowiecznych ksiąg rękopiśmiennych, rozpoczęta przez jego mistrza Michaiła N. Tichomirowa (1893–1965), oraz rozpoznanie i opis spuścizny archiwalnych historyków z XVIII–XX w. (nr 1, s. 56–62).

W numerze zasygnalizowano też wydanie zbioru prac Władimira P. Kozłowa pt. *Archeograficzna panorama Rosji 1991–2012* (Moskwa 2013), na który złożyły się jego artykuły teoretyczno-metodyczne, recenzje wydawnictw źródłowych i teksty wystąpień na kongresach naukowych wiążące się z edytorstwem. Zwrócono przy tym uwagę na jedną z ważnych tez przedstawianą przez niego, a mianowicie na możliwość ograniczania tendencyjności w naukach historycznych przez odpowiednie ustalenie zasad archeografii i ich stosowanie (nr 1, s. 123–124).

Podobne wydawnictwo z serii „Prace uczonych Wszechrosyjskiego Naukowo-Badawczego Instytutu Zarządzania Dokumentacją i Archiwistyki” zawiera

artykuły A.W. Jelpatowskiego (1931–2010). Dotyczą one oceny dokumentacji, terminologii archiwalnej, w tym włączenia terminów z zakresu informacji naukowej, znaczenia archiwaliów osobistych, środków ewidencyjnych w archiwach i dziejów archiwistyki radzieckiej w latach 1920–1930. Zbiór szczegółowo zrecenzowano (nr 3, s. 121–124).

W numerze drugim opublikowany został artykuł prezentujący możliwości zmiany podejścia do edytorstwa źródeł w związku z digitalizacją archiwaliów. Nie ma tu zmian w postaci odejścia od ich wydawania w postaci papierowej czy elektronicznej, m.in. ze względu na możliwość wyboru akt reprezentatywnych i trudności w nawigacji w zdigitalizowanych zespołach, ale chodzi o wykorzystanie tekstów ocyfrowanych dla ułatwienia przygotowania wydawnictwa. Możliwości te pokazano na przykładzie „hipertekstowej” publikacji Rosyjskiego Państwowego Archiwum Historycznego pt. *Dokumenty Rady Państwa Rosyjskiego Imperium — Memoriały Posiedzenia Ogólnego*. Zdigitalizowane teksty w formacie JPG przekonwertowane zostały na PDF, następnie dodano do nich elementy opisu dla poszczególnych tekstów (nagłówki), komentarze i informacje dodatkowe, osobno zamieszczono oryginalne indeksy. Na przykładzie adnotacji cara do rozpatrywanego w 1826 r. wniosku hr. Chodkiewicza o przyłączenie jego wsi do guberni kijowskiej ukazano sposób edytowania takich zapisków. Ten sposób przygotowywania wydawnictwa wydaje się najbardziej polecany przy publikowaniu dokumentacji masowej. Uzyskujemy przyspieszenie prac, choć przy ich realizacji potrzebne są umiejętności takie jak przy edycjach klasycznych (nr 2, s. 31–34).

Archiwoznawstwo — charakterystyki archiwów i zasobów

Kontynuowana jest tradycja opisu służb archiwalnych różnych jednostek terytorialnych i archiwów, zazwyczaj poprzedzana zarysem dziejów danego regionu.

Dzieje prac archiwalnych na Północnym Kaukazie w drugiej połowie XIX w. do 1917 r. pokazują, że i w czasie działań wojennych myślano o nich, gdy w gronie dowództwa znaleźli się historycy z wykształcenia lub zamiłowania. W przypadku Kaukazu pierwszym w gronie tych wojskowych był głównodowodzący armią kaukaską wielki książę Michał Michajłowicz, który w 1876 r. rozkazał porządkowanie archiwów wojskowych. Prace związane z gromadzeniem i porządkowaniem akt realizowali kolejno generałowie: Iwan D. Popko, pochodzenia kozackiego i publikujący prace z zakresu historii Kozaków, Iwan S. Czerniawski, kierujący w latach 80. XIX w. działem wojenno-historycznym przy sztabie Wojennego Okręgu Kaukaskiego, oraz Wasilij A. Potto, historyk. W 1900 r. zorganizowano archiwum centralne w Tyfilisie, ale nie zdołano rozpoznać i zgromadzić wszystkich archiwaliów, po 1917 r. akta zostały rozproszone i w znacznej części zniszczone (nr 4, s. 3–11).

Historii przemieszczania archiwaliów w Kraju Ałtajskim w latach 1765–2015 i tworzenia zasobu Archiwum Państwowego Kraju Ałtajskiego poświęcony jest artykuł dwóch pracowników tego Archiwum O.N. Dudariewej i T.G. Tiuleniewej. Do zasobu liczącego obecnie 1,5 mln jednostek przejęto m.in. zbiory dawnego archiwum górniczego, akta Cerkwi oraz materiały partyjne (nr 5, s. 17–26).

W latach 60. XX w. w państwowej służbie archiwalnej Republiki Autonomicznej Baszkirii zachodziły duże zmiany, związane zresztą z ogólnymi reformami. W Baszkirii funkcjonowało wówczas Centralne Historyczne Archiwum Republiki i 62 archiwa miejskie, rejonowe i międzyrejonowe. Centralne archiwum otrzymało status naukowego — od 1966 r. działała w nim komisja metodyczna, rozpoczęto edycje źródeł. Przekazano mu także nowy budynek (nr 6, s. 16–23).

Ewenkijski autonomiczny okręg położony nad Jenisejem w Kraju Krasnojarskim (od 2005 r. w charakterze okręgu municypalnego) zajmuje aż 4,5 proc. powierzchni Federacji Rosyjskiej, ale należy do jednych z najsłabiej zaludnionych na świecie (w 2014 r. ponad 15 tys. osób, 21,5 proc. stanowią Ewenkowie). Służba archiwalna na tym terenie powstała już w 1936 r., obecnie funkcjonują tu trzy archiwa — archiwum municypalne w Turze i dwa oddziały terenowe z zasobem 1,34 mln akt (nr 1, s. 85–95).

Centralne Archiwum Literatury i Sztuki w Sankt Petersburgu obchodziło 45-lecie powstania. Obecnie w jego zasobie znajduje się 913 zespołów z ponad 312 tys. j.a. Są to akta instytucji kultury i sztuki, a także związków twórców, uczelni artystycznych oraz liczne spuścizny twórców, wraz z pamiątkami po nich. W 2007 r. wydano przewodnik po jego zasobie (nr 1, s. 134–135).

Charakterystyka służby archiwalnej miasta Iżewsk, stolicy Republiki Udmurcji, poprzedzona jest szkicem historii miasta, jednego z 20 największych ośrodków przemysłowych Rosji. Początek tutejszego przemysłu metalurgicznego dała fabryka broni wybudowana w połowie XVIII w., obecnie produkuje się tu m.in. karabiny Kałasznikowa. Miasto liczy ponad 670 tys. ludności. Archiwum miejskie zorganizowano dopiero w latach 30. XX w. Po licznych reorganizacjach od 2006 r. funkcjonuje Zarząd do spraw archiwów z archiwum i oddziałem archiwalnym akt osobowych. Archiwum gromadzi akta z 83 podmiotów, w zasobie jest ponad 83 tys. j.a. i niemal tyle samo akt osobowo-płacowych. Archiwum wdraża EZD, postępuje informatyzacja innych prac służby archiwalnej (nr 2, s. 75–88).

Funkcjonujące od 2008 r. Archiwum Municypalne w Aczyńsku w Kraju Krasnojarskim jest sukcesorem prowadzonej od 1925 r. działalności archiwalnej w tym obecnie stutysięcznym mieście. Przechowuje 592 zespoły z ponad 127 tys. j.a., z których prawie połowa to akta osobowe. Najstarsze akta pochodzą z 1808 r., choć miasto ma metrykę z końca XVII w. (nr 3, s. 57–68).

Polewsk w obwodzie swierdłowskim jest ośrodkiem przemysłu wydobywczego (rudę miedzi, złota) i metalurgicznego z tradycjami sięgającymi początku

XVIII w. Jest obecnie miastem 70-tysięcznym. Pierwsze archiwum utworzono tu w 1944 r. Obecnie Polewskie Archiwum Muncypalne wchodzi w skład archiwalnego oddziału Administracji Polewskiego Okręgu Miejskiego. W jego zasobie znajduje się blisko 30 tys. j.a., połowa z nich to akta osobowo-płacowe (nr 4, s. 75–85).

Kolejnym prezentowanym archiwum jest Isilkulskie Archiwum Muncypalne w obwodzie omskim. Osada leżąca na trasie Kolei Transsyberyjskiej otrzymała prawa miejskie w 1945 r., obecnie liczy niespełna 24 tys. mieszkańców. Niewielki jest zasób archiwum — 159 zespołów z 23,9 tys. j.a. z aktami od początku XX w. (nr 5, s. 72–80).

Służba archiwalna w rejonie engelskim, obecnie w obwodzie saratowskim, została zorganizowana w 1938 r. Tereny te mają bogatą historię, samo miasto Engels (nazwa od 1931 r.) powstało jako osada Pokrowsk w pierwszej połowie XVIII w. Na tych terenach rozwijało się osadnictwo kolonistów niemieckich, co odegrało ważną rolę w czasie obu wojen. Było miejscem ewakuacji ludności z wielu miejscowości, w tym z Leningradu i Ukrainy (zachowały się spisy ewakuowanych). Z nowszych wydarzeń często podkreślany jest fakt wylądowania w Engelsku J. Gagarina (12 kwietnia 1961). Engelskie Archiwum Muncypalne powstało na skutek reorganizacji w 2004 r. Przechowuje ponad 132 tys. j.a., z tego prawie 102 tys. j.a. to akta osobowo-płacowe wytworzone od 1917 r. (nr 6, s. 71–79).

Jubileusz 95-lecia powstania obchodziła archiwalna służba Krasnojarskiego Kraju i z tej okazji opublikowano wywiad z Aleksandrem B. Kazicynem, przewodniczącym Archiwalnej Agencji Kraju Krasnojarskiego, utworzonej w 2006 r. Przedstawił on zarys historii służby i jej prace w XXI w. Funkcjonuje tu archiwum państwowe oraz 56 archiwów muncypalnych z zasobem 3,51 mln j.a., zatrudnionych jest obecnie 384 archiwistów. Jednym z aktualnych zadań jest poprawa bazy materialnej; przygotowano unikalny w skali kraju projekt typowej siedziby dla małego archiwum na 100 tys. j.a. (nr 6, s. 80–87).

Z kolei 80-lecie powołania obchodziło Państwowe Archiwum Historii Społeczno-Politycznej Obwodu Kurskiego oraz Centrum Dokumentacji Historii Najnowszej Udmurckiej Republiki, w którego zasobie znajduje się 0,61 mln j.a. z lat 1918–2013 (nr 6, s. 122–126).

Archiwum Akt Osobowych Republiki Komi funkcjonuje 15 lat. Jego zasób stanowi ponad 56 tys. j.a. wytworzonych od lat 30. XX w. (nr 2, s. 126–127). Z kolei Archiwum Państwowe Historii Współczesnej Republiki Czuwaskiej ma już 90-letnią metrykę. W ramach obchodów jubileuszowych zorganizowano konferencję naukową i wystawę. W jego zasobie znajduje się ponad 814 tys. j.a. powstałych od 1920 r. (nr 5, s. 131–132).

Opis nabytków do działu akt prywatnych twórców, działaczy, bohaterów wojennych i in. Państwowego Archiwum Federacji Rosyjskiej poprzedzony jest krótką charakterystyką tych zasobów złożonych ze 120 zespołów. Wśród nabyt-

ków z ostatniego okresu zwraca uwagę część spuścizny Władimira P. Kozłowa, przewodniczącego *Rosarchiwa* w latach 1996–2009 i historyka archiwisty W.A. Czernycha (nr 2, s. 135–136).

Opublikowano kolejny artykuł na temat ewakuacji archiwaliów w czasie drugiej wojny światowej. Do Kazania przewieziono akta archiwów obwodów kostromskiego i murmańskiego, Centralnego Archiwum Karelo-Fińskiej SSR, akta Rosyjskiej Akademii Nauk, różnych instytucji centralnych, przy czym Oddział Archiwów Państwowych NKWD prowadził równocześnie akcję brakowania. Liczba akt brakowanych była większa niż przemieszczanych, np. z Narkomatu Finansów SSSR przewieziono 54 tys. j.a., a wybrakowano 90 tys. Reewakuacja rozpoczęła się już po bitwie pod Moskwą, a zakończyła w 1945 r. (nr 3, s. 3–8).

Niewiele artykułów dotyczy archiwów zagranicznych. Zamieszczono tekst na temat służby archiwalnej obwodu pawłodarskiego w Kazachstanie, obchodzącej 90-lecie organizacji, oraz sprawozdanie z międzynarodowej konferencji naukowo-praktycznej („Państwo, społeczeństwo, archiwum w kontekście historii międzykulturowego i międzyetnicznego wzajemnego oddziaływania narodu Kazachstanu”) zorganizowanej dla uczczenia jubileuszu (nr 4, s. 136–138, nr 5, s. 136–137).

W Bodlejańskiej Bibliotece Uniwersytetu Oksfordzkiego znajduje się archiwum osobiste Sergieja A. Konowałowa (1899–1982), sławisty, ekonomisty i politologa, profesora Uniwersytetów w Birmingham i Oksfordzie. Był synem ministra handlu, który wyemigrował i osiedlił się w Pradze. Archiwalia dotyczące pracy zawodowej i naukowej oraz życia prywatnego, w tym małżeństwa z Polką Janiną Ryzow, którą poznał w Warszawie, są nieuporządkowane, dlatego niechętnie udostępniane. Ich wstępny przegląd wskazuje, że są ważnym źródłem do dziejów emigracji rosyjskiej (nr 5, s. 58–71).

Aktoznawstwo

W numerze czwartym zamieszczono kilka artykułów poświęconych archiwaliom związanym z Cerkwią prawosławną. Trwają prace nad rozpoznaniem i opisem ksiąg rękopiśmiennych przechowywanych w monasterach, opublikowano informacje o datowanych skopiowanych księgach z monasterów Centralnej Rosji (s. 23–31).

Przedstawiony przegląd źródeł do biografii duchownych rosyjskiej Cerkwi od XVIII do początku XX w., w tym nowych męczenników i spowiedników, zawiera charakterystykę materiałów od dokumentów duchownych z seminarium i akademii oraz ksiąg metrykalnych, po opublikowane wizerunki i nagrobki. W zasadzie zestaw archiwaliów niewiele różni się od wykorzystywanych w badaniach genealogicznych i biograficznych osób wykonujących różne funkcje, w tym urzędników, być może z wyjątkiem większego ich rozproszenia, ale

w większości znajdują się one w zbiorach archiwów, bibliotek i muzeów (nr 4, s. 32–39).

W 1809 r. do Cesarstwa Rosyjskiego wcielono Wielkie Księstwo Finlandzkie, w którym dominowała ludność wyznania luterańskiego. W ciągu XIX w. rosła liczba prawosławnych, ale w 1892 r. było ich zaledwie 46 tys. na 1,2 mln. mieszkańców. Materiały do dziejów prawosławia na tych terenach znajdują się głównie w Leningradzkim Państwowym Archiwum Obwodowym w Wyborgu. Są to akta organizacyjne zarządów duchownych, świątyń (dwa sobory i siedem cerkwi) oraz egzemplarze gazetki „Zorza Poranna” („Aaman Koitto”) (nr 4, s. 40–45).

Udział duchowieństwa prawosławnego w unormowaniu sytuacji na Bliskim Wschodzie po zajęciu Syrii i Palestyny przez Turcję w 1840 r., w tym rozmowy dyplomatyczne o zjednoczeniu Amerykańskiej Cerkwi Episkopalnej ze Wschodnią Greko-Rosyjską Cerkwią, znajdują się w kilku archiwach i bibliotekach w kraju (nr 4, s. 46–52).

Kolejny tekst dotyczy powołania Głównego Zarządu ds. Wyznań przy utworzonym we wrześniu 1918 r. Ogólnorosyjskim Rządzie Tymczasowym, obalonym dwa miesiące później przez admirała Aleksandra W. Kołczaka. W Państwowym Archiwum Rosyjskiej Federacji zachowały się dokumenty, w tym projekty organizacji zarządu utworzonego 2 stycznia 1919 r. (nr 4, s. 52–59).

W 1922 r. podjęto próbę odnowienia Cerkwi. W Moskwie powstał odłam „Żywa Cerkiew”, a jego zwolennicy byli też na Białorusi. Wybrano białoruskiego metropolitę Tichona, który w lipcu tego roku ogłosił oderwanie się Cerkwi białoruskiej. Utworzono Białoruski Zarząd Cerkiewny (Raskoł), który przetrwał do lat 30. XX w. Źródła do tych wydarzeń są w Centralnym Państwowym Archiwum Miasta Moskwy (nr 4, s. 60–67).

Ostatni artykuł z tej serii tematycznej to charakterystyka źródeł do dziejów przekształcania monasterów w muzea, które znajdują się w zespole akt Zarządu Głównego Nauki Narodowego Komitetu Oświaty. Idea ta została sformułowana i zrealizowana w praktyce w 1920 r. Najpierw były to muzea wielotematyczne, później zdecydowano o ich profilowaniu. Pod ich opieką znalazły się też biblioteki i archiwa monasterów. Interesowano się też nekropoliami (nr 4, s. 67–74).

W numerze pierwszym opublikowano na podstawie zachowanych ksiąg rękopiśmiennych pierwszą część rozważań na temat istnienia odrębnego „archiwum oryginałów” w archiwum Urzędu Ziemijskiego. Urząd funkcjonował od połowy XVI w. do 1710 r., a jego zadaniem było ewidencjonowanie i rozdział ziem. Jego akta (ponad 30 tys. j.a.) znajdują się w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych w Moskwie. Informacje na temat prowadzenia archiwum oryginałów pochodzą z okresu ich przechowywania w archiwum Ministerstwa Sprawiedliwości w XIX w. (nr 1, s. 3–9).

W numerze piątym opublikowano kilka artykułów prezentujących dokumenty do dziejów placówek edukacyjnych.

Od 20 lat rozwijają się badania nad historią szkolnictwa prawosławnego ujmowanego od początku XVIII w. w pewne stałe zasady. Najistotniejszą reformę wprowadzono w latach 1808–1814. Ustanowiono wówczas cztery okręgi dla szkolnictwa duchownego, najwyższym szczeblem były cztery akademie (St. Petersburg, Moskwa, Kijów, Kazań), następnie seminaria eparchialne i szkoły kurialne w powiatach. Bazę źródłową do tych badań przedstawiono na przykładzie eparchii moskiewskiej i materiałów znajdujących się w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Miasta Moskwy (nr 5, s. 35–43).

Urząd Instytucji Imperatorowej Marii (Maria Fiodorowna, zm. 1828 r., żona cara Pawła I) powołał w 1858 r. drugą szkołę dla dziewcząt, funkcjonującą od 1862 r. jako Kołomieńskie (dzielnica Petersburga) Żeńskie Gimnazjum. Akta tego gimnazjum znajdują się w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Sankt Petersburga. W szkole o dość szerokim programie nauczania pobierały naukę przede wszystkim córki dworzan (nr 5, s. 27–35).

Badania historyków wskazują, że pierwszą szkołę dla głuchych w Europie zorganizowano nie w Anglii, ale w Rosji w 1690 r. Na początku XIX w., z inicjatywy imperatorowej Marii Fiodorowny, powstała szkoła dla głuchoniemych, w której pierwszym nauczycielem był Polak Zygmunt Anzelm z Wilna (w artykule podano tylko imię). Z kolei w 1831 r. założono w Moskwie szkołę dla głuchoniemych, która funkcjonowała do początku lat 40. XIX w. Nieliczne źródła do jej dziejów znajdują się również w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Sankt Petersburga (nr 5, s. 43–49). W czasopiśmie znalazło się wiele tekstów przedstawiających różne wydarzenia i źródła dotyczące tej tematyki.

Zaprezentowano analizę załączników do pism z XV–XVI w. przechowywanych w zbiorze Dyplomy Kolegium Ekonomii w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Danych, mających duże znaczenie dla badań paleograficznych oraz nad historią monasterów (nr 4, s. 12–19).

W Państwowym Archiwum Obwodu Saratowskiego znajduje się interesujący pamiętnik kupca Dymitra M. Wakurowa z lat 1790–1865 zawierający też zapiski jego syna Wasyla do 1871 r. Dymitr notował w nim wydarzenia ze swojego życia, w tym wybory do rady miejskiej w rodzinnym mieście Palech, z którego przeniósł się do Saratowa. Niewiele pisał o podróżach kupieckich i życiu religijnym. Jednym z walorów pamiętnika są zapiski dotyczące epidemii cholery z lat 30. XIX w. oraz meteorologiczne z lat 1833–1869. Zachowane dzienniki kupców są ciekawym źródłem do poznania życia mieszczan (nr 6, s. 64–71).

W numerze opublikowano również tekst zawierający zarys dziejów opieki medycznej na Kaukazie do 1860 r. (utworzenie obwodów terskiego i dagestańskiego) opracowany na podstawie archiwaliów z Centralnego Państwowego Archiwum Dagestanu, a mianowicie źródeł dotyczących medycyny ludowej, państwowej służby zdrowia i przede wszystkim wojskowej. Trwająca kilkadziesiąt lat wojna kaukaska (1817–1859) i ostateczne wchłonięcie tych ziem przez Rosję, niski poziom życia oraz epidemie dżumy i cholery stwarzały ogromne

wyzwania dla służb medycznych. Ich niedofinansowanie oraz szczupłość kadry spowodowały, że tolerowano praktyki tubylczych medyków — hakimów, dżer-rechów i akuszerok. Niewystarczające były inwestycje w zakresie budowy szpitali, głównie polowych, organizacji aptek czy akcji szczepień dzieci, ale starano się np. o rozbudowę uzdrowiska w Mineralnych Wodach (nr 1, s. 63–70).

Działania antystrajkowe i stosowanie uchwalonych w latach 80. XIX w. specjalnych przepisów pokazano na podstawie archiwaliów z zasobu Państwowego Archiwum Obwodu Włodzimierskiego. Zaangażowane były w te działania nie tylko specjalne instytucje, ale wszystkie szczeble administracji — gubernator, sądy, policja, inspektorzy dzielnicowi i fabryczni oraz inne organy. Źródłem do tego zagadnienia jest więc niemało — ich wartość informacyjną przedstawiono na przykładzie strajku na tle placowym w fabryce włókienniczej J.S. Niczajewa-Malcowa, w mieście Guś-Kryształowy w 1898 r., zatrudniającej ponad 4 tys. robotników. Zwłaszcza zachowane akta śledcze i sądowe pozwalają na odtworzenie przebiegu zdarzeń (nr 6, s. 55–64).

Na przykładzie kwerendy w aktach Komisji Kontroli Tomskiego Okręgowego Komitetu Wszechrosyjskiej Partii Komunistycznej dotyczącej postępowania apelacyjnego Abrama D. Szabalina w latach 1926–1927, oskarżonego o „odchylenia trockistowskie”, ukazano specyfikę tych akt. Komisja ta w latach 1925–1930 rozpatrzyła ponad 1,6 tys. apelacji, w 1930 r. tomski okręg został zlikwidowany (nr 2, s. 71–75).

Charakterystyka źródeł do dziejów kolonii karnych dla dzieci w północnej, europejskiej części ZSRR, funkcjonujących w latach 1943–1945, odnosi się do kwestii, które stosunkowo niedawno zaczęto badać po odtajnieniu akt ich dotyczących. W 1941 r. w systemie GUŁAG były 53 kolonie dla niepełnoletnich (25,4 tys. osób), w tym 13 zlokalizowanych w wagonach. Wraz z wybuchem wojny zostali oni wypuszczeni, ponowna organizacja kolonii nastąpiła w 1942 r. Postanowienie NKWD z lipca 1943 r. powoływało oddziały do walki z dziecięcą bezkarnością i bezdomnością oraz kolonie pracy i wychowania. Kolonie tworzone na terenach słabo zaludnionych i uniemożliwiających ucieczki. Rosła liczba zesłanych, w 1944 r. było 18,5 tys. niepełnoletnich, w ciągu roku przyjęto 33 tys., wypuszczono 27,8 tys. Dokumenty przechowywane w Państwowym Archiwum Federacji Rosyjskiej i archiwach regionalnych obrazują system ich organizacji, finansowania, przyjętych metod nauczania i wychowania (nr 2, s. 57–62).

W XX w. miały miejsce dwie fale emigracji Kozaków — po powstaniu antybolszewickim w 1918 r., głównie do Turcji i późniejszej Jugosławii (ok. 50 tys. osób, niektórzy powrócili) oraz Niemiec w latach 1944–1945. Na mocy traktatu jałtańskiego przymusowo wysiedlono część z nich, pozostali udali się m.in. do USA, Kanady i Australii. W Pradze, w Rosyjskim Zagranicznym Archiwum Historycznym oraz w USA, w Muzeum Kubańskiego Wojska Kozackiego w Howell i innych placówkach, znajdują się w zasadzie najważniejsze

archiwalia związane z dziejami emigrantów. Archiwum Państwowe Kraju Krasnodarskiego gromadzi dokumentację kozackiej emigracji, pozyskując nie tylko kopie, ale i oryginały. Najcenniejszym jego nabytkiem jest przekaz archiwaliów z archiwum osobistego hetmana Wiaczesława G. Naumienki (1883–1979), który wyemigrował w 1920 r. (nr 2, s. 57–70).

Wywiad z Borysem S. Ilizarowem, doktorem historii, wieloletnim badaczem archiwum Stalina, dotyczył archiwum W. Lenina i pracy nad jego nową biografią o charakterze popularnym w ramach serii o przywódcach Rosji. Według B.S. Ilizarowa Lenin to obecnie postać niemal zapomniana, a pisząc o nim postawił sobie za cel ukazać go w nieco innym świetle niż setki jego biografistów. Postrzega go jako inteligenta, twórcę nowego typu totalitaryzmu, absolutnie bezlitosnego w dążeniu do celu. Podkreśla, że Lenin doceniał wagę zachowywania dokumentacji — to on podpisał Dekret o archiwach, nie prześladował i nie mordował archiwistów jako grupy zawodowej, co czynił Stalin. Wg B.S. Ilizarowa znane są już wszystkie archiwalia związane z Leninem; jego zdaniem należy dążyć do tego, by ich skany zamieścić w całości w Internecie. Były szczególnie traktowane w czasach sowieckich, np. nagradzano pracowników za znalezienie jego autografu. Wykonano ich kopie zabezpieczające, a oryginały przechowywane są w kapsule pod ziemią (nr 5, s. 81–87).

W aktach Rosyjskiej Akademii Nauk znajdują się archiwalia dotyczące badania „śnieżnego człowieka”, epizodu w „wyścigu” mocarstw o prymat w dziedzinie nauki w latach 50. XX w. Są to przede wszystkim akta dotyczące działalności specjalnej komisji powołanej do zbadania kwestii Yeti oraz wyprawy w góry Pamiru w 1958 r. (nr 3, s. 37–44).

Nowe informacje o procesie i śmierci Ławrientija P. Berii oraz domniemanej interwencji służb USA opublikowano na podstawie odtajnionych akt w numerze trzecim (s. 44–48).

Zamieszczane są też krótkie informacje o nieco odmiennych archiwaliach, np. o zachowanych znakach pieniężnych używanych w latach 1918–1919 w guberni omskiej (nr 5, s. 135).

Zespół akt Komitetu ds. Nagród Leninowskich i Państwowych ZSRR liczy 12 tys. j.a. i obejmuje akta powstałe w latach 1940–1992. Jest on przechowywany w Rosyjskim Państwowym Archiwum Ekonomiki. Na podstawie tych akt ukazano zawilości postępowania w procesie przyznawania tych nagród Miliczy W. Nieczkinie, historykowi, członkowi Akademii Nauk. Była do nich typowana czterokrotnie, ale żadnej nagrody nie otrzymała (nr 3, s. 27–36).

Informatyzacja, digitalizacja, dokument elektroniczny, bazy danych

Zagadnieniom tym poświęcony był głównie numer drugi czasopisma. Pracownicy naukowi WNIIDAD przedstawili zarys metodyki aktualizacji normatywów w związku z dążeniem do optymalizacji pracy z dokumentem elektronicz-

nym i elektronicznym zarządzaniem dokumentacją w danej instytucji (Wiktorja A. Czebiatowa) oraz opracowywania zmian w przepisach dotyczących ochrony elektronicznej dokumentacji kredytowej (Aleksander S. Popow), (nr 2, s. 40–44, 50–56).

Andriej N. Awdiejew (przewodniczący zarządu spółki OOO Firma AS w Moskwie) przedstawił stan prawny i problemy wdrażania elektronicznego systemu zarządzania dokumentacją i dokumentu elektronicznego w organach federalnych władzy wykonawczej i w rządzie. Docelowo określono realizację tego planu do 31 grudnia 2017 r. Dotychczasowy stan prac w zakresie przepisów, jak i technologii, nie jest zadowalający. Braki w przepisach, dotychczasowe umieszczanie EZD na różnych platformach, trudności z wdrażaniem podpisu elektronicznego przy równoczesnym dużym przyroście otrzymywanych tą drogą pism rodzi wiele problemów. Nie powiodło się na razie stworzenie jednej platformy narodowej, unieważniono umowę z firmą, która wygrała przetarg. Autor wskazuje na konieczność budowy serwerowni, omawia zasady tworzenia metadanych i stosowanie standardu MoReq2 (nr 2, s. 45–50).

Złożonym problemem — organizacyjnym, metodycznym i finansowym — jest funkcjonowanie Centralnego Katalogu Zespołów Archiwalnych Rosyjskiej Akademii Nauk (RAN). Tworzony jest od 1985 r., ale w latach 90. prace zostały zahamowane. Obecnie w związku z reformą instytucji nauki i informatyzacją potrzebny jest powrót do tych prac. Utworzonej w tym roku Federalnej Agencji Instytucji Naukowych podlega 1007 podmiotów i ich liczba się powiększa. RAN jest jednym z najstarszych aktotwórców Rosji, funkcjonującym do dziś, a archiwalia przechowywane są w archiwach, muzeach (m.in. izbach pamięci) i bibliotekach. Obecnie w bazie ISARAN zamieszczono informacje o 5318 zespołach i ponad 7,5 tys. spisów akt, zaś w Internecie dane o 4805 zespołach i 6,7 tys. spisów. Prace nad dalszym uzupełnianiem i modernizowaniem katalogu winny obejmować przede wszystkim przygotowanie ich programu, ustalenie zespołowości akt i nadanie nazw zespołom, zastosowanie w opisie międzynarodowego standardu ISAD (G) oraz zapewnienie odpowiedniej bazy technicznej. Realizację tych zamierzeń utrudnia niski status archiwów w obrębie instytucji naukowych, brak odpowiednio przygotowanych kadr i niedofinansowanie (nr 2, s. 34–39).

Opublikowano tekst o parametrach skanerów potrzebnych archiwom muni-cypalnym. Nie muszą to być urządzenia wysokiej klasy, ale proste w obsłudze i tanie, a więc produkcji rodzimej. Takim skanerem jest EłarSKAN A2, sterowany elektronicznie, szybki, dający możliwość skanowania także akt oprawnych. Ukazała się też druga informacja o tym urządzeniu i warunkach jego sprzedaży (nr 3, s. 71–73; nr 5, s. 88–89).

Andriej K. Sorokin, dyrektor Rosyjskiego Państwowego Archiwum Historii Społeczno-Politycznej, udzielił czasopismu wywiadu na temat digitalizacji zasobu i umieszczania skanów w Internecie. W ciągu 20 lat odtajniono już nie-

mał wszystkie akta znajdujące się w zasobie tego archiwum, spełniony został więc podstawowy warunek publikacji. Na portalu Archiwa Rosji zamieszczono już skany Archiwum Stalina z lat 1866–1996, Politbiura z lat 1919–1932 oraz Państwowego Komitetu Obrony (200 tys. skanów). Archiwum jest inicjatorem portalu Dokumenty epoki sowieckiej, trwają prace nad dalszym jego rozwojem (nr 3, s. 69–71).

Wielka wojna ojczyźniana

Z uwagi na przypadającą w 2015 r. 70. rocznicę zakończenia wojny opublikowano kilka tekstów źródłowych, głównie dzienników frontowych i charakterystyk źródeł.

W Rosyjskim Państwowym Archiwum Literatury i Sztuki zachował się dziennik frontowy Siergieja A. Baruzdina (1926–1991), poety i prozaika, który jako siedemnastolatek został skierowany na front i przeszedł szlak bojowy przez Ukrainę, Polskę, Niemcy, Czechy i Węgry. Zachowała się tylko druga część dziennika (ponad 150 zapisek) z lat 1944–1945. W części powstałej w czasie przemarszu przez Polskę pisał m.in. o grabieżach mienia Polaków. Sam po raz pierwszy uczestniczył w tym procederze w majątku Michałowice koło Krakowa (nr 1, s. 71–79).

Kolejny tekst źródłowy to dziennik frontowy Jakowa Dorofiejewicza Romasa (1902–1969), urodzonego w Sokółce Podlaskiej, rosyjskiego artysty malarza, grafika i pedagoga. Powstał między 20 października a 9 grudnia 1941 r. Jego autor służył wówczas jako oficer polityczny na krążowniku „Maksym Gorki”, jednym z okrętów Floty Bałtyckiej operującym na Nowie. Tekst ilustrowany jest fotografiami i rysunkami autora (nr 5, s. 90–112).

Opublikowano tekst dzienniczka wojennego nieznanego szeregowca (S.) walczącego na froncie leningradzkim z okresu listopad 1941–maj 1942. Zapiski odzwierciedlające złą sytuację żołnierzy, w tym głód, spowodowały jego aresztowanie i zesłanie do łagru na 10 lat za krytykę sytuacji (nr 2, s. 87–95).

W całości zamieszczono zapiski frontowe Andrieja F. Zdanowa (1922–1990), walczącego w latach 1941–1943 na froncie północno-kaukaskim. W 1943 r., dowodząc plutonem strzelców piechoty morskiej, został ciężko ranny pod Krasnodarem. Opublikowano też obszerny komentarz do tego tekstu historyka Siergieja D. Miakuszewa (nr 3, s. 75–114).

Wydany dzienniczek Grigorija A. Kasjana (1919–2012) zawiera notatki z lat 1941–1947. G.A. Kasjan pochodził z Ukrainy, ukończył studia matematyczno-fizyczne. Jego życiorys wojenny jest bardzo barwny — walczył pod Leningradem (123. dywizja strzelców), Gaczną, w Estonii i Finlandii, w operacji południowo-sachalińskiej przeciwko Japonii. Dwukrotnie ciężko ranny, został odznaczony orderami Wojny Ojczyźnianej. Do 1960 r. służył w Nadbałtyckim Okręgu Wojskowym, później wykonywał różne zawody, opublikował dwie

książki, w tym *Wojenne drogi żołnierza* (Woroneż 2005). Jego dzienniczek ma charakter osobisty, zawiera zapiski związane z walką i życiem prywatnym (nr 6, s. 88–107).

Kolejnym tekstem źródłowym są wspomnienia chirurga Grigorgija G. Abaszidze, dowódcy batalionu sanitarnego w 390. dywizji strzelców w czasie operacji kerczeńsko-teodozyjskiej. Zostały spisane w 1944 r. Obejmują okres od listopada 1941 do maja 1942 r., tj. do ponownej utraty Krymu, a zostały spisane w 1944 r. Operacja ta rozpoczęła się w grudniu 1941 r. w celu zapewnienia pomocy oblężonemu Sewastopolowi i wyzwolenia Krymu; wojska obu stron poniosły duże straty. Tekst został zilustrowany rysunkami przez frontowego rysownika G.A. Gogołaszwiliego (nr 4, s. 89). Również i do tej publikacji przygotował komentarz Siergiej D. Miakuszew, w którym m.in. uzupełnił dane biograficzne o G.G. Abaszidze, po wojnie profesorem medycyny, i innych osobach oraz wydarzeniach występujących w zapiskach (nr 4, s. 103–115).

Cennym materiałem uzupełniającym wiedzę o walkach pod Woroneżem, stoczonych w okresie 28 czerwca–24 lipca 1942 r. w związku z niemiecką operacją *Fall Blau*, są akta znajdujące się w Centralnym Archiwum Ministerstwa Obrony Federacji Rosyjskiej, w zespole tłumaczeń zdobywczych archiwaliów niemieckich. Należy do nich m.in. raport generał-majora von Hauenshilda, dowódcy 24. dywizji pancernej biorącej udział w tych walkach, poprzedzających operację stalingradzką, który został opublikowany w całości (nr 1, s. 79–85).

Kolaboracja Rosjan z Niemcami w czasie drugiej wojny światowej jest jednym z mniej znanych faktów z tego okresu. Do grona kolaborantów należał Michaił A. Gubanow (1900–1974), były żołnierz armii białych, który po ewakuacji znalazł się w obozie w Gallipoli, następnie w Bułgarii i Czechosłowacji. Należał do Gallipolskiego Ziomkostwa w Pradze, którego członkowie mogli zgłaszać się do armii niemieckiej. Porucznik Gubanow uczynił to i jesienią 1941 r. znalazł się na froncie wschodnim. Fakt walki w szeregach *Wehrmachtu*, którego wypierał się po wojnie, potwierdza jego raport z frontu skierowany 20 lutego 1942 r. do przewodniczącego ziomkostwa D.D. Dobrochotowa, opublikowany w numerze drugim (s. 96–104).

W czasopiśmie zamieszczono też kolejne teksty o rosyjskojęzycznych wydawnictwach kolaboracyjnych z lat 1941–1945. Niewiele egzemplarzy takiej prasy oraz innych wydawnictw tego typu znajduje się w zasobie Rosyjskiego Państwowego Archiwum Wojskowego w Moskwie (nr 3, s. 49–56). Dużo większy zasób archiwaliów dotyczących prasy kolaboracyjnej z lat 1941–1943 znajduje się w Państwowym Archiwum Obwodu Briańskiego (obwód graniczny z Ukrainą i Białorusią), w tym materiały dwóch redakcji i egzemplarze kilku tytułów. Szacuje się, że rozpowszechniono na tym terenie ok. 400 tys. egzemplarzy prasy kolaboracyjnej, po wyzwoleniu większość z nich zniszczono (nr 6, s. 45–53).

W Państwowym Archiwum Republiki Krym przechowywane są mało znane archiwalia związane z działalnością własowców na terenie półwyspu. Są to akta niemieckiej administracji przekazane w latach 1944–1947 Krymskiej Komisji do Historii Wielkiej Wojny Ojczyźnianej, akta własowskiej partyzantki oraz prasa. W 1943 r. w tych formacjach służyło do 6 tys. żołnierzy, w 1944 r. — ok. 3,5 tys. i była to już siła licząca się w utrzymaniu Krymu przez Niemców. Często wcielano do tych oddziałów przymusowo, w tym Tatarów, co zapewne stało się pretekstem do ich prześladowań po wojnie (nr 5, s. 50–58).

W Archiwum Państwowym Obwodu Lipnickiego znajduje się 26 spuścizn po żołnierzach, w tym fotografie, a niektóre z nich związane są z wydarzeniami w Polsce (nr 3, s. 135–136).

Zamieszczono też recenzje i informacje o publikacjach źródłowych związanych z wielką wojną ojczyźnianą, w tym o zbiorze 224 dokumentów poświęconych dziejom Jakucji w latach 1940–1950 (nr 3, s. 115–121).

Opublikowano wywiad z Olgą A. Beliakową, dyrektorem Rosyjskiego Państwowego Archiwum Kino-Foto-Dokumentów, które zostało odznaczone Medalem 70-lecia Zwycięstwa w Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej za zasługi w jego uczczeniu. Archiwum prowadziło prace nad rozpoznaniem autorów fotografii wojennych, przygotowało materiały do specjalnego portalu. Prowadzi pracochłonne i kosztowne prace nad dokumentami filmowymi, w tym kronikami, w sumie zachowało się 800 km taśm. Wymagają one konserwacji, wykonania wysokiej jakości kopii, natomiast fotografie zeskanowania (nr 4, s. 85–88).

Archiwa uczciły rocznicę wieloma konferencjami, spotkaniami, wystawami i wydawnictwami. Jednym z większych tego typu wydarzeń było trzydniowe forum organizowane przez filię Rosyjskiego Państwowego Archiwum Dokumentacji Naukowo-Technicznej w Samarze „Pamięć o przeszłości — 2015”. W jego ramach odbyła się trzecia ogólnorosyjska konferencja „Problemy badań historii wojen”, zakończona rezolucją o zwalczaniu fałszowania historii przez umniejszanie wkładu ZSRR w zwycięstwo. W ramach forum odbyło się spotkanie młodych historyków archiwistów, którzy mogli zwiedzić wystawę o historii Kujbyszewa (obecnie Samara), „zapasowej stolicy” w okresie wojny. Z kolei w podmoskiewskich miastach Puszkino i Istrze odbyła się międzynarodowa konferencja na temat „Pokolenie zwycięzców w tekstach, wypowiedziach i obrazach”, zorganizowana przez kilka instytucji archiwalnych i naukowych. Wygłoszono na niej kilkadziesiąt referatów o tematyce historycznej i źródłoznawczej (nr 3, s. 126–130).

W Jużnosachalińsku odbyła się dwudniowa, międzynarodowa konferencja. Miejsce wybrano symbolicznie — na Dalekim Wschodzie zakończyła się wojna. Poruszano na niej problematykę badań nad jej dziejami, kwestie geopolityczne, na spotkanie przygotowano kilka wydawnictw i wystawę (nr 6, s. 112).

Rosyjskie Państwowe Archiwum Literatury i Sztuki we współpracy z kilkoma innymi instytucjami przygotowało wiele wydarzeń, w tym ekspozycji

prezentowanych także w przestrzeni publicznej, np. wystawę „Poeci na wojnie”. Zorganizowano kilka wieczornic poświęconych poszczególnym twórcom, w tym teatralnym, piszącym o wojnie, w których uczestniczyli członkowie ich rodzin; spotkanie wieńczące ten cykl poświęcone było poetce Oldze Bergholtz². Archiwum było też partnerem ekspozycji organizowanych przez inne ośrodki (nr 6, s. 34–37).

Dużą wystawę pt. „Uzbekistan w czasie Wielkiej Wojny Ojczyźnianej. 1941–1945”, przygotowaną we współpracy z dwoma archiwami Republiki Uzbekistanu, otwarto w Moskwie (nr 6, s. 119–120).

Różnorodne formy popularyzacji wiedzy i pamięci o wojnie obejmujące prezentację archiwaliów realizują archiwa obwodu biełgorodzkiego oraz Państwowe Archiwum Historii Współczesnej Republiki Czuwaskiej. Organizują one lekcje archiwalne dla wszystkich grup wiekowych, spotkania, „okrągłe stoły” oraz przygotowują wystawy, w tym wirtualne, wydawnictwa elektroniczne i papierowe. Prowadzono też akcje przyjmowania dokumentów z okresu wojny z archiwów domowych (nr 6, s. 38–44).

Serię krótkich informacji o inicjatywach archiwów w republikach Mordowii i Czuwaskiej, Kraju Zabajkalskiego oraz obwodów iwanowskiego, kurskiego i lipeckiego, związanych z tą rocznicą, zamieszczono w numerze czwartym (s. 127–134).

Dwuczęściowe wydawnictwo *Udmurcka Republika: droga do zwycięstwa*, autorstwa N.A. Rodionowa, składa się z monografii wydarzeń z lat 1941–1945 oraz kopii cyfrowych 501 dokumentów, w tym fotografii. Wśród dokumentów jest spora liczba akt organów centralnych (nr 5, s. 119–122). Z kolei Państwowe Archiwum Elektroniczne i Filmowe Czuwaskiej Republiki wydało 10 albumów poświęconych weteranom wojny. W sumie zaprezentowano 245 sylwetek (nr 6, s. 127–128).

Zbiór 287 z ponad 1 tys. odnalezionych dokumentów z lat 1941–1945 dotyczących byłego obwodu uljanowskiego opublikowano w kolejnej edycji źródłowej przygotowanej w związku z jubileuszem. Materiały pochodzą przede wszystkim z zespołów akt partyjnych (nr 5, s. 122–124).

W okresie wojny w Kazachstanie prowadzono intensywne kształcenie kadr medycznych (1923 absolwentów w skróconym programie) na bazie zorganizowanego w 1931 r. Instytutu Medycyny. Źródła do historii tej edukacji są bardzo skąpe, dlatego w opublikowanym zbiorze źródeł i fotografii znalazły się materiały już wcześniej wydane (nr 5, s. 127–128).

W Rosyjskiej Agencji Informacyjnej TASS odbyła się prezentacja dwutomowego wydawnictwa źródłowego w trzech częściach pt. *General Własow — historia zdrady*. Opublikowano w niej ponad 700 dokumentów, w tym pochodzą-

² Zob. recenzja. rocznika 2014, „Archeion” 2017, t. 118, s. 613.

cych z archiwów zagranicznych — Białorusi, Niemiec, USA i innych. W ponad 90 proc. były to archiwalia już wcześniej publikowane (nr 4, s. 126–127).

Publikacje źródłowe

Fragmety pamiętników Mikołaja A. Prachowa (1873–1957), malarza i teoretyka sztuki, poświęcone są powstaniu na przełomie 1918 i 1919 r. związku zawodowego malarzy miasta Kijowa. Organizacja związku była próbą stabilizacji statusu artystów w tym okresie i zdobycia środków do życia. Udało się to w pierwszych miesiącach 1919 r. dzięki przekonaniu władzy sowieckiej o potrzebie artystycznej oprawy święta Armii Czerwonej, obchodzonego 5 marca. Artyści oprócz plakatów namalowali pięć olbrzymich *panneaux* zamontowanych w centrum Kijowa (nr 1, s. 96–115).

Recenzje

Publikowane są głównie recenzje edycji źródeł oraz wydawnictw archiwalnych, w tym przewodników i informatorów. Opublikowano informacje i recenzje wydawnictw regionalnych związanych z pierwszą wojną światową, m.in. w Sarapolu w Udmurtii (nr 1, s. 116–119).

W 2014 r. Centralne Państwowe Archiwum Republiki Udmurckiej w Iżewsku opublikowało przewodnik po zespołach akt pochodzenia prywatnego. W zasobie archiwum jest 101 takich zespołów i dwie kolekcje dokumentów z lat 1730–2012 (nr 2, s. 130–132). Z kolei tematyczny przewodnik o dokumentach osobowych, zespołach pochodzenia prywatnego oraz kolekcjach, przygotowało Państwowe Archiwum Obwodu Nowosybirskiego. Scharakteryzowano w nim ok. 200 akt osobowych postaci znanych z historii, znajdujących się w różnych zespołach, oraz zamieszczono informacje o zespołach, w których znajdują się materiały o tym charakterze (nr 5, s. 124–126).

Zaprezentowano wydawnictwo źródłowe związane z dwoma międzynarodowymi konferencjami przewodniczących partii robotniczych i komunistycznych z 12 krajów socjalistycznych oraz 68 partii socjalistycznych i komunistycznych, w tym z państw kapitalistycznych, które odbyły się w listopadzie 1957 r. w Moskwie. Znalazły się w nim oficjalne dokumenty uchwalone przez zgromadzonych, w tym Deklaracja i Manifest pokoju oraz materiały związane z organizacją konferencji (nr 1, s. 120–129).

Ukazał się drugi tom wydawnictwa pt. *Konstantynowicze z domu Romanowych*, zawierający biogramy i źródła związane z książętami Konstantynem i Igorem. Obaj byli wojskowymi, zostali zamordowani 18 czerwca 1918 r. (nr 2, s. 111–113).

W ramach edycji źródłowych do dziejów guberni ukazało się wydawnictwo poświęcone niżgorodzkiej guberni w czasach Piotra I, wyróżniające się staran-

nym doborem tekstów i poziomem aparatu naukowego, oraz sprawozdanie za 1914 r. gubernatora guberni riaziańskiej N.N. Kisiela Zagoriańskiego, nie najlepiej przygotowane edytorsko (nr 2, s. 105–110).

Cennym źródłem do dziejów Tweru jest wydana w 2014 r. *Księga opisu i pomiaru Tweru z lat 1685–1686*, starannie przygotowana, łatwa w odbiorze, nawet przez osoby, które nie zajmują się profesjonalnie historią (nr 2, s. 113–114).

Publikacje źródłowe dotyczące dziejów Kaukazu ukazują się już od 150 lat. W 2014 r. wydano drugi tom drugiej części wydawnictwa pt. *Kaukaski kierunek rosyjskiej polityki*, obejmujący lata 1796–1864. Tom zawiera 529 dokumentów podzielonych na trzy części: *Kaukaz w systemie stosunków międzynarodowych* (od końca XVIII w. do lat 20. XIX w.), *Przełom na Zakaukaziu* (o polityce Rosji do drugiej połowy XIX w.), *Imperator w poszukiwaniu pierwszej osoby na Kaukazie: od Jermołowa do Woroncowa* (działalność wojskowych i administratorów). Znaczna część materiałów była już publikowana, ale na ogół w niedostępnych już wydawnictwach. Wadą recenzowanej książki jest brak indeksów (nr 5, s. 113–116).

Rezultatem kwerendy archiwalnej na temat klęski głodu w guberni samarskiej, przeprowadzonej dla wydawnictwa źródłowego, jest wybór ponad 1,5 tys. dokumentów. Dotychczas ukazał się tom pierwszy źródła pt. *Głód w guberni samarskiej w latach 20. XX w.* zawierający 286 dokumentów przedstawiających to jedno z najstraszniejszych wydarzeń na tym terenie z lat 1921–1922. Pokazują one przyczynę głodu, cierpienie ludzi, wypadki ludożerstwa i zbiorowych samobójstw rodzin, różne dane statystyczne, organizację pomocy, w tym międzynarodowej i żywienia zbiorowego, drogi wychodzenia z kryzysu. Wydawnictwo przygotowano zgodnie z zasadami archeografii, wyróżnia je aparat naukowy, przygotowano m.in. słownik terminów, są też ilustracje (nr 5, s. 116–119).

W pracy zbiorowej pt. *Rodowodowa księga Syberii* opublikowano 28 „opowieści” biograficznych, poprzedzonych wstępem metodycznym, tom jest bogato ilustrowany (nr 2, s. 128).

Ukazał się tom ósmy almanachu krajoznawczego pt. *Stare miasta obwodu wołogodzkiego*, będącego skrzyżowaniem szkiców, głównie na temat przeszłości, z opisem i publikacją źródeł (nr 2, s. 129–130).

Dwutomowe wydawnictwo pt. *Administracyjne podziały terytorialne obwodu orłowskiego 1928–2011* zawiera wiele cennych informacji, przydatnych w pracy historyków i archiwistów (nr 2, s. 132–133). Zasygnalizowano też publikację innych wydawnictw historycznych (nr 6, s. 128–130).

Konferencje, wystawy, konkursy

W dniach 18–19 listopada 2014 r. odbyła się 21. Międzynarodowa Konferencja „Dokumentacja w społeczeństwie informacyjnym”, zorganizowana przez Euroazjatycki Oddział Międzynarodowej Rady Archiwów. Uczestniczyło

w niej 300 specjalistów z kilku państw oraz przedstawiciele firm komercyjnych. Omawiano sprawy stanu prawnego gromadzenia i udostępniania dokumentacji, a także kwestie prawne i techniczne elektronicznego zarządzania dokumentacją. Obrady w dwóch sekcjach dotyczyły kształcenia zarządców dokumentacją oraz wymiany doświadczeń naukowców i archiwistów w zakresie stosowania EZD (nr 1, s. 125–129).

W dniu 5 marca 2015 r. odbył się w Moskwie „okrągły stół”, z udziałem przedstawicieli władz, poświęcony m.in. problematyce poszerzenia dostępu do archiwaliów i informacji. W trakcie obrad zaprezentowano wyniki digitalizacji i udostępnienia w Internecie akt Kominternu, istniejącego w latach 1919–1953. Obecnie dostępne są opisy zaledwie 10 proc. zachowanych archiwaliów. Przedwodniczący *Rosarchiwa* przedstawił rezultaty digitalizacji środków ewidencyjnych (716 tys. opisów, 70 proc. zasobu). Przedstawiciele Międzynarodowej Rady Archiwów oraz Białorusi, Finlandii i Hiszpanii zaprezentowali dorobek swoich państw w zakresie digitalizacji oraz przepisy i opinie dotyczące udostępniania akt. Generalnie dąży się do ograniczenia rodzajów akt chronionych przed nieograniczonym dostępem i do skrócenia okresów ochronnych, przy czym konstatowano, że niemożliwe jest stworzenie uregulowań obejmujących choćby większość krajów (nr 2, s. 115–118).

Rosyjski Państwowy Uniwersytet Humanistyczny w Moskwie zorganizował spotkanie na temat „Dokument. Archiwum. Społeczeństwo informacyjne”; jednym z głównych zagadnień poruszanych na nim były kwestie kształcenia (nr 6, s. 108–109).

W filii Rosyjskiego Państwowego Archiwum Dokumentacji Naukowo-Technicznej w Samarze odbyła się konferencja poświęcona postępowi prac nad naukowym i technicznym wykorzystaniem dokumentacji związanej z lotnictwem (nr 1, s. 130–131).

Centrum Badań Historii Wojny Domowej Archiwum Historycznego Obwodu Omskiego zorganizowało konferencję na temat „Wojna domowa na Wschodzie Rosji — obiektywny obraz w świetle archiwaliów” (nr 1, s. 129).

Wśród wydarzeń związanych z archiwami obwodu niżgorodzkiego były konferencje „Problemy archiwistyki i źródłoznawstwa w szkole wyższej” oraz dotycząca dziejów wielkiej wojny ojczyźnianej (nr 2, s. 119–120, 123).

W Moskwie zorganizowano spotkanie poświęcone omówieniu rosyjskich archiwaliów muzycznych za granicą i zagranicznych w zbiorach rosyjskich (nr 3, s. 131–132).

Zasygnalizowano treść wystąpień na XV Międzynarodowej Konferencji Krajów Centralnej i Wschodniej Europy (z serii „*Colloquia Jerzy Skowronek dedicata*”) w Warszawie na temat: „Archiwa w otoczeniu społecznym XXI w.”. Na konferencji ogłoszono dwa referaty poświęcone archiwom Federacji Rosyjskiej, a mianowicie o digitalizacji archiwaliów i ich publikowaniu w Internecie, m.in. w postaci wystaw, oraz o środkach ewidencyjnych znajdujących

się już w sieci, w którym podkreślono, że ich dostępność jest czynnikiem najistotniejszym w zwiększaniu zainteresowania archiwaliami i efektywniejszym korzystaniu z zasobów. Odnotowano też wypowiedź Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych prof. Władysława Stępnika, przypominającego historię organizacji tych konferencji i wkład byłego przewodniczącego Rosarchiwa prof. W.P. Kozłowa w ich kontynuowanie (nr 4, s. 119–120)³.

W Rostowie nad Donem odbył się 26 sierpnia 2015 r. pierwszy kongres historyków Donu pod hasłem „Historia i teraźniejszość Donu: droga do obywatelskiej ugody”, zakończony podjęciem uchwały o organizacji dońskiego profesjonalnego towarzystwa historycznego (nr 6, s. 111).

W sali wystawowej Federalnych Państwowych Archiwów w Moskwie otwarto kolejną wystawę z cyklu poświęconego archiwaliom rosyjskiej emigracji przejmowanym do zasobu od 2012 r., w tym z byłego Rosyjskiego Historycznego Archiwum w Pradze. Zaprezentowano na niej też archiwalia Jusupowych z archiwum w Paryżu, wiele materiałów związanych z pierwszą wojną światową i rewolucją, zbiory emigracji w Ameryce Łacińskiej i inne materiały (nr 4, s. 124–126). Następną wystawą prezentowaną w tej sali była ekspozycja „Moskwa — Sztambuł: historia stosunków w dokumencie archiwalnym XV–początek XVIII wieku”, przygotowana we współpracy z Archiwum Osmańskim w Sztambule (nr 5, s. 129–130).

Dużą przekrojową wystawę pt. „Krym w historii Rosji” otwarto w Centralnym Muzeum Tauridy w Symferopolu. Zaprezentowano na niej nawet rękopis z 1383 r., ale pominięto np. dzieje ludności tatarskiej w XX w. (nr 6, s. 115–117).

Dwie odrębne ekspozycje poświęcono 150-leciu utworzenia Ministerstwa Dróg i Komunikacji oraz Poczty i Telegrafów (nr 6, s. 117–119).

Zamieszczono liczne doniesienia o organizacji wystaw, obowiązkowej formie działalności archiwów i realizacji innych projektów edukacyjnych (np. nr 2, s. 124–125; nr 5, s. 134–135). Przedstawiono ciekawe efekty konkursu na najlepsze archiwum rodzinne w obwodzie omskim (nr 2, s. 121–122).

Sylwetki uczonych i archiwistów

Stefan J. Zwieriew (1860–1920), duchowny prawosławny, był jednym z najwybitniejszych krajoznawców, działał na terenie guberni woroneskiej. Organizował prace archeologiczne i archiwalne, był członkiem Woroneskiej Komisji Statystycznej i przez kilkanaście lat kierownikiem tamtejszej Naukowej Komisji Archiwalnej, organizatorem i dyrektorem muzeum gubernialnego. Opublikował 340 prac, w tym dotyczących spornej daty lokacji Woroneża (nr 2, s. 14–23).

³ Relacja z tej konferencji zob.: A. Laszuk, „Archeion” 2016, t. 117, s. 590–596.

W roczniku opublikowano noty o wielu pracownikach nauki, głównie związane z jubileuszami ich pracy lub życia. W 2014 r. ukończył 65 lat Jefim I. Piwowar, rektor Rosyjskiego Państwowego Uniwersytetu Humanistycznego, należący do grona organizatorów tej uczelni, historyk, redaktor wielu edycji źródłowych (nr 1, s. 131–132). Jubileusz 40-lecia pracy obchodziła Ałła A. Sewastianowa, profesor Uniwersytetu Państwowego im. S. Jesienina w Riazaniu, organizatorka tej uczelni, historyk źródłoznawca (nr 1, s. 133). W czasopiśmie regularnie zamieszcza się szkice biograficzne wybitniejszych archiwistów, m.in. Aleksandra A. Kapustina, naczelnika Zarządu Archiwami Obwodu Swierdłowski (nr 3, s. 134–135), Władimira A. Tiuniejewa (1938–2014), organizatora archiwów (nr 6, s. 113–114) i wielu innych (np. nr 5, s. 132–133).

Informacje o instytucjach

W 1960 r. powstał Uniwersytet Przyjaźni Narodów w Moskwie, kształcący obecnie również w trzech językach obcych. W edukacji historyków archiwistów ważne miejsce zajmują zajęcia praktyczne, m.in. studenci uczestniczą w opracowaniu akt i przejmowaniu archiwaliów do archiwów (nr 1, s. 135–134).

Przedstawiono wyniki prac nad ratowaniem zasobu bibliotek Rosyjskiej Akademii Nauk w Moskwie po pożarze, który miał miejsce w styczniu tego roku (nr 3, s. 137–138).

Elżbieta Wierzbicka
(Lublin)

„SBORNÍK ARCHIVNÍCH PRACÍ”. ARCHIVNÍ SPRÁVA MV ČR
2013, nr 1–2

Numer pierwszy omawianego czasopisma tworzą dwa działy — „Studia” oraz „Recenzje”. Pierwszy z wymienionych rozpoczyna artykuł Oldřicha Kortusa pt. *Saské vojsko a každodenní život v letech 1631 a 1632* przedstawiający historię pobytu wojska saskiego w Czechach w okresie wojny trzydziestoletniej. Autor scharakteryzował strukturę wojska, opisał poszczególne grupy żołnierzy, sztab generalny, kwestie żołdu i kontrybucji oraz relacje wojska saskiego z miejscową ludnością. Autor przybliżył bogatą literaturę przedmiotu oraz źródła archiwalne przechowywane w *Österreichisches Staatsarchiv Wien* (ÖStA Wien) i w *Sächsisches Hauptstaatsarchiv in Dresden* (SHStA Dresden).

Drugi artykuł w tym dziale, autorstwa Borisa Šalaka, pt. *Organizace a působnost Apelačního soudu v Praze v době tereziánské*, porusza problematykę